

KÖZÖS BARÁTAINK RÉGÉSZETE ÉS ARCHEOMETRIÁJA

THE ARCHAEOLOGY AND ARCHAOMETRY OF OUR MUTUAL FRIENDS*

T. BIRÓ Katalin

Magyar Nemzeti Múzeum, 1088 Budapest, Múzeum krt. 14-16.

E-mail: tbk@ace.hu

Cats: unpredictable, unfathomable and impossible not to like.
Lilian Jackson Braun: The cat who...

Abstract

Apart from mutual interest in archaeometry and petroarchaeology, an important field of joint interest for the author and Gy. Szakmány is the coexistence with cats and cat-centred thinking. This short paper aims at selecting archaeological and archaeometrical information related to cats, admittedly without any claim to completeness.

Kivonat

A közös szakmai – petroarcheológiai, archeometriai – munka, érdeklődés mellett fontos terület mindkettőnk számára a macskákkal való együttélés és a macskacentrikus gondolkodás. Ez a rövid tanulmány a témával kapcsolatos régészeti és archeometriai kutatások eredményeiből válogatott, bevállottan a teljesség igénye nélkül.

KEYWORDS: CAT, ARCHAEOLOGY, ARCHAOMETRY

KULCSSZAVAK: MACSKA, RÉGÉSZET, ARCHEOMETRIA

Bevezetés

Szakmány professzorral – kevésbé formálisan, Gyurival – több évtizede dolgozunk együtt a régészeti anyag természettudományos, elsősorban közettani-geokémiai vizsgálatán, közös projektekben, oktatásban és gyakorlati feladatokban. Számos közös tanulmányunk, még több közös munkánk valósult meg és van folyamatban, és ez remélem, még sokáig így lesz. A tiszteletére összeállított kötetben azonban mégsem ezekből szemezgetnék – mert akad a közös érdeklődésnek más, legalább ilyen fontos aspektusa is: a MACSKÁK.

A „hogyan vagy?” típusú kérdés után azonnal felmerül barátaink – Vili és Vali, Incula és Ciróka, valamint a történelmi időkbe rögződött, sajnos már csak néhai barátok neve, emléke. Az én egyéni kronológiám, mint az egyiptomi kártus

(*cartouche*), uralkodó főmacskák szerint rendezett, és gyanítom, ezzel Gyuri is hasonlóképpen lehet. A téma „aktualitását” mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a *National Geographic* magazin a közelmúltban macskászati különszámot jelentetett meg (Arnold 2022, 2023).

„*A macska szép állat*”. Így kezdődött ötödikes biológia könyvem, amiből nyilvánvaló, hogy a biológia komoly és igaz tudomány. Akkor már együtt éltem Ördivel, a csupa izom nyolc kilós fekete kandúrral, aki megtanított macskául, felnevelte a pulinkat és csak nekem engedte, hogy sálként a nyakamba akasszam. Akkoriban még „*nyitva hagyom a kisablakot*” világ volt, Ördi saját kedve szerint járkált ki-be az erkélyen, élelmének jelentős részét maga szerezte be és engem is próbált tanítani egerészni (nem sok sikerrel).

* How to cite this paper: T. BIRÓ, K., (2024): Közös barátaink régészete és archeometriája / The archaeology and archaeometry of our mutual friends [in Hungarian with English abstract], *Archeometriai Műhely* XXI/1 29–36.

doi: [10.55023/issn.1786-271X.2024-004](https://doi.org/10.55023/issn.1786-271X.2024-004)

1. ábra: A magányosan sétáló macska (Kipling 1902)

Fig. 1.: The cat that walked by himself (Kipling 1902)

Arra már nem emlékszem, hogy mikor ért utol máig ható „*ars poeticám*”, ami egyben a neolitikáció kulcs-regénye (novellája? meséje?), a „*Magányosan sétáló macska*” Kipling 1902, **1. ábra**), ami szinte minden lényegeset elmond a domesztikációról, az együttéléstről és arról a sokrétű megítélésről, ahogy a macskákhoz viszonyulunk.

A macskák (kis- és nagymacskák) kutatására igen sokan vállalkoztak. A szerzőnek ebbe a gazdag tudásbázisba csak igen csekély betekintése van. Az biztos, hogy szeretett professzorom, Dr. Kretzoi Miklós korai tanulmányai között is kitüntetett szerep jutott a macskaféléknek (Kretzoi 1929). Archeozoológus kollégáink azóta is szívesen foglalkoznak őskori és őskőkori nagymacskákkal (Vörös 1983, Bartosiewicz 2014). A jelen tanulmánykötetbe is jutott egy, a nagymacskák paleopatológiájával foglalkozó tanulmány (Bartosiewicz 2024). További aktuális nagymacska leletekre hívta fel a figyelmemet ezen tanulmány egyik lektora, kora-népvándorláskori, (Gál et al. 2022) illetve középkori (Bartosiewicz 2015) kontextusban. Gál és munkatársai (2022) egyben összefoglalják a Magyarország területéről ismert hiúzleleteket is.

A velünk élő macska

A házimacskák (*Felis catus*; a nevezéktani kérdésekről lásd Gentry et al. (2004) tanulmányát; a kiegészítést Bartosiewicz Lászlónak köszönöm) történetének hazai összefoglalóját, a közép-európai háziállatok történetének monográfiájában Bökönyi Sándor vázolta fel (Bökönyi 1974). A lehetséges vad ősök között említi az európai vadmacskát (*Felis silvestris*), a núbiai vadmacskát (*Felis lybica*) és a manult (*Felis manul*). Kiemeli, hogy a macska domesztikációjának kevésbé voltak gazdasági motivációi, inkább házikedvencként (pet) játszott szerepet. A háziasítás során fellépő változások ismertetésénél Bökönyi Szunyoghy János 1952-es munkáját idézi (Szunyoghy 1952). A különbség jelentkezik a méret adatokban és az arányokban is, például a *diastema* (a szemfog mögötti foghíjas rész) jelentős méretében. Bökönyi a macska háziasításának gyökereit Egyiptomban keresi, megemlítve egy jerikói példát az i.e. 5/6 évezred fordulójáról, esetleg korábról is (i.e. 6700; Bökönyi 1974, 310). A rendszeres macskatartást, amely görög, szkíta és római közvetítéssel érte el a Kárpát-medencét, az egyiptomi Újbirodalomtól (i.e. 1600 környéke) tartja igazoltnak. Magyarországon, Bökönyi szerint, a legkorábbi házimacska leletek Tác és Albertfalva római kori leletanyagából kerültek elő. A viszonylag szegényes népvándorláskori házimacska előfordulások között említ egy vandál sírleletet (Bökönyi 1974, 311, O. Keller 1909-es munkájára hivatkozva), valamint Keszthely–Sörkert és Bóly–Sziebert puszta lelőhelyeket – ez utóbbi egy avar sír, részleges macskatemetkezéssel. A macskatartás Magyarországon a középkortól terjedt el igazán, amit a macskák ellentmondásos megítélésének köszönhetően macskaüldözés, bánatalmazás stb. is kísért.

A római kor házimacskái szó szerint itt hagyták a lábuk nyomát is, például a katonai létesítményeknél felhasznált standard téglák felületén (**2. ábra**). Az ábrán bemutatott téglá pontos lelőhelye ismeretlen, a felirat szerint a *Cohors VII Breucorum Antoniniana*-hoz kapcsolható, a Kr. u. 3. század első harmadából (Severus kor), valószínűleg Albertfalva vagy Brigetio katonai táboraiából. Az információt Szabadváry Tamásnak, a meghatározást Bárány Annamáriának köszönöm.

A nagymacskák is fontos szerepet játszottak a (túl)civilizált római polgár életében, például mint a cirkuszi viadatok résztvevői, amire kispasztikai műalkotások is utalnak, mint az ismeretlen délpannoniai lelőhelyű, kocsidísznek meghatározott tigris szobrocská (**3. ábra**).

2. ábra:
Macska lábnyomok római falazó téglán. Ismeretlen magyarországi lelőhelyről. Magyar Nemzeti Múzeum Római kori gyűjtemény, ltsz. RT-RO 55.23.73. (Foto: Ferancz Attila)

Fig. 2.:
Cat footprints on a Roman masonry brick. Unknown Hungarian site, from the Roman Collection of the Hungarian National Museum, Inv. Nr. RT-RO 55.23.73. (Photo by Attila Ferancz)

3. ábra:
Bronz tigris, kocsidísz. Ismeretlen dél-pannoniai lelőhelyről. Magyar Nemzeti Múzeum Római kori gyűjtemény, ltsz. RT-RO 59.1886.1-2. Foto: Dabasi András

Fig. 3.:
Bronze tiger – ornament from a chariot. Unknown Southern Pannonian site, from the Roman Collection of the Hungarian National Museum, Inv. nr. RT-RO 59.1886.1-2. Photo by András Dabasi.

A velünk élő macska témájában kiemelkedő fontosságú a ciprusi korai neolitikus macskamaradványok tanúságtétele (Vigne et al. 2004). Először Khirokitia prekerámikus neolit lelőhelyen (~9500 B.P.) kerültek elő macskamaradványok, amelyek minden bizonnyal az ember társaként kerültek a szigetre, hiszen Ciprus szigetén a macska vad őse nem volt őshonos. Ennél is látványosabb a Szillurokambosz lelőhelyről előkerült gazdag, szintén prekerámikus neolitikumra datált temetkezés. Itt zöldkő baltával, pattintott kőeszközökkel és okker festékrögökkel, valamint tengeri kagyló gyöngyökből álló ékszerekkel temettek el egy körülbelül 30 éves fiatal férfit (?). Mellette egy kb. nyolc hónapos macska teljes és érintetlen csontváza feküdt (**M-1. ábra**; a továbbiakban „M” jelöléssel

hivatkozott képeket, elérhetőséggel együtt, egy csokorba – „Macskacsokorba” – rendeztem, számozásuk és elérhetőségük az irodalomjegyzék végén található). A macskatemetkezés és a csontok részletes elemzését „supporting online material” formájában teszik közzé a szerzők. Az összehasonlításhoz a Bökönyi Sándor által közzétett adatokat is megemlítik. A temetkezés eredeti feltárási fotóját és rekonstrukcióját a *The Archaeologist* on-line blogjában találhatjuk (**M-2. ábra**)

A távol-keleti korai macska domesztikáció példáit ismertetik Hu és munkatársai (2014) tanulmányukban, a táplálkozási adatok izotóp-geokémiai vizsgálatára alapozva.

A Selyemút mentén, Dzsankentben (Kazahsztán) élt a Haruda és munkatársai által közölt macska (Haruda et al. 2020), akinek jó megtartású, eltemetett csontvázát a Selyemút mentén fekvő kereskedővárosban találták, és a Kr. u. I. évezred végére (775–940) keltezték, radiokarbon kormeghatározással. A példányon kiterjedt archeozoológiai, genetikai és archeometriai vizsgálatokat végeztek, így adatokat nyertek a macska által fogyasztott táplálékról is. Különösen érdekes, hogy a macskát csonttörés után ápolták, és halála idejére a törés már szépen gyógyult.

Tázlár–Templomhegyről késő szarmata kontextusból (i.sz. 5. század) Bárány Annamária közel teljes macskacsontvázat közöl (Bárány 2022). A maradványok egy fiatal, de teljesen kifejlett egyedhez tartoznak, amely a méretei alapján egyértelműen házimacska volt. „A csontváz a 217. objektumban, egy ovális alaprajzú közepes méretű gödörben, annak közepén feküdt, anatómiai rendben, a koponyájánál pedig egy kis korongolt, csorbult

peremű edény állt a talpán”. Mint Bárány Annamária is kiemeli, a macskamaradványok, különösen a közölt, jó megtartású állapotban, ritkaságnak tekinthetők a szarmata leletanyagban. A lelőkörmények – bár ezt a szerző kifejezetten nem állítja – arra utalnak, hogy a macskát minden bizonnyal eltemették.

A házimacska európai elterjedéséről szóló legfrissebb információkat Krajcarz et al. (2022) rövid tanulmányában találjuk. A népes szerzőgárdának magyar tagja is van, Csippán Péter személyében. A kutatások eredményeit összefoglaló informatív térképet bekötöttem a Macskacsokorba (M-3. ábra). Krajcarz és munkatársai vizsgálatukban felhasználták a paleogenetikai kutatások eredményeit is. Megállapításaik szerint a mai házimacska kialakulásában legfontosabb szerepe a közel-keleti vad-macskának (*Felis silvestris lybica*) volt, de az európai vadmacskának is fontos szerep jutott, elsősorban Európa északi területein.

4. ábra: Állatfejes karperecek, arany és elektron, a zsenyei kincsből (Poll 1933, 12–14. kép nyomán)

Fig. 4.: Bracelets from the Zsenye hoard ornamented with animal head (after Poll 1933 figs. 12–14)

Macskaábrázolások

Hosszú az út a gombolyaggal játszadozó cicáig...

Az általam ismert legkorábbi „macska” (= *Felida*) ábrázolások a franciaországi Chauvet barlangból származnak. Igaz, ezek nem házi cicusok, de az oroszlán is csak egy macska... (M-4. ábra). A barlangot 1994-ben fedezték fel. A lelőhely mára UNESCO világörökségi helyszín, ahol a barlangi festmények autentikus másolata látogatható (az eredeti festményeket igyekeznek megvédeni a turizmus káros környezeti hatásaitól). A számos nagymacskát felvonultató őskőkori festmények korát C-14 vizsgálatok alapján a felső paleolitikumra, kb. 30 000–36 000 évre teszik (Quiles et al. 2016). Utána viszonylag kevés a macska a barlang falán, ahová addigra inkább az ehető, vadászandó állatfajok kerültek – ló, szarvas, bölény... (Laming 1969).

A Pompei-ben előkerült mozaik-macska (M-5. ábra) már lényegesen közelebb áll az ikonikus gombolyaggal játszó cicushoz, azzal a nem lényegtelen különbséggel, hogy gombolyag helyett egy madárka nyakát harapdálja vidáman (Andreae 2003, Abb. 202.). Nem őt vadásszák, ő vadászik...

Isteni macskák – macskaistenek, Istenek macskái

A következő nagy lépés a macskafélék megjelenése a természetfeletti hatalmak sorában. Talán a legkorábbi ilyen ábrázolás egy Hacilar-ról és egy Çatal Hüyük-ről származó istenasszony trónja (Hansen 2007, Taf. 57, 63), amit két nagymacska „karfaként” támogat – a harmadikat pedig az istennő ölelgeti, mint cicust. A macskafélék a közreadó Mellaart szerint (Hacilar: Mellaart 1961, Çatal Hüyük: Mellaart 1963), valószínűleg leopárdok (M-6., 7. ábra). Az istennőt egyszerűen „az Állatok Úrnőjének” vélik.

A szerelem germán istennője Freya (ki más...) szintén macskákat tudott a szolgálatában, akik az istennő fogatát húzták. Az érdekes szekérről egykorú ábrázolást sajnos nem ismerek, de a romantika idején a jelenetet többen is megörökítésre méltónak találták. Az ábrázolásokból egyet bekötöttem a Macskacsokorba (M-8. ábra). Az egykorú ábrázolások között talán megemlíthetjük az állatfejes karpereceket, melyek közül a zsenyei darab (Poll 1933, Langó 2000) talán macskafélét ábrázol (4. ábra).

Egyes kultúrákban a nagymacskák (jaguár isten; Kovács 2002, Lopes 2003; M-9. ábra), de akár az egyszerű (?) házimacskák is isteni szerephez jutottak. Különösen jelentős ebből a szempontból is az ókori Egyiptom, ahol Bast (Basztet) istennő (5. ábra), aki a szerelem, de egyben a Hold, a szülés és a gyermekáldás isteneként (istennőjeként...) működött. Ugyancsak az egyiptomiakhoz köthető a macskák eltemetése, mumifikálása (Kovács 2002), amivel minden bizonnyal biztosítani kívánták, hogy a túlvilágon is találkozhassanak velük.

5. ábra: Bast (Basztet) istennő ábrázolása (Zimmermann & Zimmerman 1944, Fig. 3. nyomán)

Fig. 5.: The Goddess Bast (Bastet) (Zimmermann & Zimmerman 1944, Fig. 3.)

6. ábra: Hermin (1994-2009)

Fig. 6.: Hermin (1994-2009)

Kati, hogy hívják a macskádat?

Boldogult múzeumi informatikus koromban (volt ilyen: T. Biró 2008) a tipikus telefonhívás, amit szerzte az országból múzeumi kollégáim hozzám intéztek, így szólt: „Kati, hogy hívják a macskádat?” Ez még az egyszerű, épeszű jelszavak kora volt, amikor adatainkat, gépeinket még nem más gépektől és adathalász robotoktól védtük. Nektek sem áruolom el... De hogyan fejezhetném be a befejezhetetlent méltóbban, mint a – sajnos, ma már szintén néhai – Herminka portréjával (6. ábra), aki ma is vigyázza a számítógépetem és csak én tudom, kinek a szemei villannak rám időtlen, mindent tudó tekintetéből...

Köszönetnyilvánítás

Jelen tanulmány elkészítésében sokaknak tartozom köszönettel. Elsősorban a kötet szerkesztőinek, akik nem zavartak el ötlettel, hogy Gyurit bevallottan amatőr, de igen lelkes macskászati tanulmánnyal köszöntsem. Köszönettel tartozom múzeumi kollégáimnak, elsősorban Bárány Annamáriának, Szabadváry Tamásnak, Mráv Zsoltnak és Hajnal Zsuzsának, hogy a cikket saját munkájukkal és a MNM gyűjteményének eddig közöletlen darabjaival támogatták. Köszönöm a tanulmány lektorainak gondos munkáját. És persze el nem múló köszönet a velünk élő macskáknak, akik nélkül lehet élni, de nem érdemes...

A szerző tudományos közreműködése

T. Biró Katalin Eredeti és javított kézirat.

Irodalom

ANDREAE, B. (2003): *Antike Bildmosaikern*. Mainz am Rhein, p. 202, Abb. 202.

ARNOLD, C. (2022, 2023): The secret life of Cats / A MACSKA titkos élete. *National Geographic* különszám, 1–96.

BARTOSIEWICZ, L. (2014): “Let me play the lion too”... Preliminary report on the Pleistocene lion skull from Ikrény–Szilágyi tanya (Győr-Moson-Sopron County, Hungary). In: T. BIRÓ, K., MARKÓ, A. & P. BAJNOK, K., eds., Aeolian scripts. New ideas on the lithic world. Studies in honour of Viola T. Dobosi. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, *Inventaria Praehistorica Hungariae XIII* 283–294.

BARTOSIEWICZ, L. (2015): „Kimutatja a foga fehérjét”: Középkori leopárdlelet Magyarországon. *Magyar Régészet Online Magazin 2015/ősz* www.magyarregeszett.hu 1–8.

http://files.archaeolingua.hu/20150/Bartosiewicz_H150.pdf

BARTOSIEWICZ, L. (2024): Gondoskodom, tehát vagyok: a combtörés gyógyulásának kórtani példái a régészeti állattanban. *Archeometriai Műhely XXI/2* 19–28.

<https://doi.org/10.55023/issn.1786-271X.2024-003>

BÁRÁNY, A. (2022): Kutyák és macskák: Szarmata gödrök állatsontleletei Kiskunhalasról és Tázláról. In: VÖRÖS, G., ed., *Szarmaták két folyó között: A kiskunhalasi Thorma János Múzeum római és római kori szarmata gyűjteménye (1-5. század)*. Martin Opitz Kiadó, Budapest, 141–148.

BÖKÖNYI, S. (1974): *History of domestic mammals in Central and Eastern Europe*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 597 p.

GÁL, E., BARTOSIEWICZ, L. & KISS, V. (2022): A fifth–sixth century CE lynx (*Lynx lynx* L., 1758) skeleton from Hungary: Cranial morphology and zoological interpretations. *International Journal of Osteoarchaeology* **32/4** 783–791.

<https://doi.org/10.1002/oa.3101>

GENTRY, A., CLUTTON-BROCK, J. & GROVES, C.P. (2004): The naming of wild animal species and their domestic derivatives. *Journal of Archaeological Science* **31** 645–651.

HANSEN, S. (2007): *Bilder vom Menschen der Steinzeit. Untersuchungen zur antropomorphen Plastik der Jungsteinzeit und Kupferzeit in Südosteuropa. I-II*. Archologie in Eurasien Band 20 Mainz, pp. 547 Vol. II. Tafeln 1-524.

HARUDA, A.F., VENTRESCA MILLER, A.R., PAIJMANS, J.L.A., BARLOW, A., TAZHEKEYEV, A., BILALOV, S., HESSE, Y., PREICK, M., KING, T., THOMAS, R., HÄRKE,

- H. & ARZHANTSEVA, I. (2020): The earliest domestic cat on the Silk Road. *Nature Research Scientific Reports* **10** 11241. <https://doi.org/10.1038/s41598-020-67798-6>
- HU, Y., HU, S., WANG, W., WU, X., B. MARSHALL, F., CHEN, X., HOU, L. & WANG, Ch. (2014): Earliest evidence for commensal processes of cat domestication, *Proceedings of the National Academy of Sciences USA* 2014 Jan 7; **111/1** 116–120. <https://doi.org/10.1073/pnas.1311439110>
- JACKSON-BRAUN, L. The cat who... sorozat. (1-29). Az idézet helye: JACKSON-BRAUN, L. (1996): The cat who said Cheese... Putnam, New York, 45 p.
- KELLER, O. (1909): Die antike Tierwelt. 1. Band, Säugetiere. Leipzig, Verlag von Wilhelm Engelmann, XII, 434 p.
- KIPLING, R. (1902): *Just So Stories For Little Children*. Illustrated by the Author. First edition. Macmillan & Co, London, 249 p. A szövegben az elektronikus hasonmás kiadást használtam (https://www.gutenberg.org/files/32488/32488-h/32488-h.htm#Page_197)
- KIPLING, R. (2011): *A magányosan sétáló macska* (fordította: Jékely Zoltán), <http://csikianyak.ma/wp-content/uploads/2011/09/Mese-A-maganyosan-setalo-macskaII.pdf>
- KOVÁCS, N. (2002): *Egyetemes vallástörténet*. Kolozsvár: 435 p. <https://mek.oszk.hu/14100/14173/14173.pdf>
- KRAJCARZ, M., KRAJCARZ M.T., BACA, M., GOLUBIŃSKI, M., BIELICHOVÁ, Z., BULATOVIĆ, J., CSIPPÁN, P., DIMITRIJEVIĆ, V., KYSELÝ, R., MAKOWIECKI, D., MARCISZAK, A., MARKOVIĆ, N., MLADENOVIĆ, M., VAN NEER, W., OBADA, TH., ŽIVALJEVIĆ, I., BULATOVIĆ, A., IVANIŠEVIĆ, V., POP-LAZIĆ, S., MIHAILOVIĆ, D., OSTASZ, A., PENEZIĆ, K., TASIĆ, N., ŠPEHAR, P., WILCZYŃSKI J. & POPOVIĆ, D. (2022): The history of the domestic cat in Central Europe. *Antiquity* **96** (390) 1628–1633. <https://doi.org/10.15184/aqy.2022.128>
- KRETZOI, M. (1929): *Felida-tanulmányok*. Magyar Királyi Földtani Intézet, Budapest, 1–22.
- LANGÓ, P. (2000): Megjegyzések a Kárpát-medence X-XI. századi huzalkarpereceinek és sodrott karpereceinek viseletéhez és használati idejéhez. *Jósa András Múzeum Évkönyve XLII* 33–57.
- LAMING, A. (1969): *Őskori barlangművészet (Lascaux)*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1–194.
- LOPES, Luís (2003): Some notes on the Jaguar God of the Underworld. Maya epigraphy homepage, 1–19. <https://www.dcc.fc.up.pt/~lblopes/epigraphy/papers/chuwaaj03.pdf>
- MELLAART, J. (1961): Excavations at Hacilar: Fourth Preliminary Report, 1960. *Anatolian Studies* **11** 39–75.
- MELLAART, J. (1963): Excavations at Çatal Hüyük, Second Preliminary Report, 1962. *Anatolian Studies* **13** 43–103.
- M. POLL, K. (1933): A zsenneyi kincs. Tanulmány a népvándorláskori karkötőkről. *Archeológiai Értesítő* **46** (1932–1933) 62–84.
- QUILES, A., VALLADAS, H., BOCHERENS, H., DELQUÉ-KOLIČ, A., KALTNECKER, E., VAN DER PLICHT, J., DELANNOY, J.-J., FERUGLIO, V., FRITZ, C., MONNEY, J., PHILIPPE, M., TOSELLO, G., CLOTTE, J. & GENESTE, J.-M. (2016): A high-precision chronological model for the decorated Upper Paleolithic cave of Chauvet-Pont d'Arc, Ardèche, France. *Proceedings of the National Academy of Sciences* **113** 174670–4675. www.pnas.org/cgi/doi/10.1073/pnas.1523158113
- SZUNYOGHY, J. (1952): The effect of castration on the skull of the domestic cat, and the establishment of differentiating characters on the skulls of the domestic cat and the wild cat. *Annales Historico-Naturales Musei Nationalis Hungarici*, **S. N. II** 177–181.
- T. BIRÓ, K. (2008): A múzeumi nyilvántartás számítógépes rendszerének hivatalos bevezetése – lehetőségek, eredmények, problémák. *Múzeumi Közlemények* **2008/2** 54–65.
- VIGNE, J.-D., GUILAINE, J., DEBUE, K., HAYE, L. & GERARD, P. (2004): Early Taming of the Cat in Cyprus. *Science* **304** 259. <https://doi.org/10.1126/science.1095335> (Supporting online material: www.sciencemag.org/cgi/content/full/304/5668/259/DC1)
- VÖRÖS, I. (1983): Lion Remains from the Late Neolithic and Copper Age of the Carpathian Basin. *Folia Archaeologica* **34** 33–50.
- ZIMMERMANN, Á. & ZIMMERMANN, G. (1944): *A házimacska*. Királyi Magyar Természettudományi Társulat, Budapest, **XXV** 1–212. <https://mek.oszk.hu/06300/06309>

Macskacsokor

Ide gyűjtöttem – szigorúan Gyurinak, személyesen – azokat a képeket, amelyeket a felhasznált irodalomban találtam, és amelyekre a szövegben hivatkoztam.

M-1: Szillurokambosz, gazdájával (?) eltemetett macska, Vigne et al. (2004),
<https://doi.org/10.1126/science.1095335>

M-1: Shillourokambos cat burial, Vigne et al. (2004),
<https://doi.org/10.1126/science.1095335>

M-2: Szillurokambosz, gazdájával (?) eltemetett macska,
<https://www.thearchaeologist.org/blog/neolithic-cat-burial-in-cyprus-the-oldest-known-evidence-of-cat-taming>

M-2: Shillourokambos cat burial,
<https://www.thearchaeologist.org/blog/neolithic-cat-burial-in-cyprus-the-oldest-known-evidence-of-cat-taming>

M-3: A házimacska elterjedése Európában, Krajcarz et al. (2022),
<https://doi.org/10.15184/aqy.2022.128>

M-3: Early expansion of the domestic cat in Europe, Krajcarz et al. (2022),
<https://doi.org/10.15184/aqy.2022.128>

M-4: Barlangi oroszlánok portréja, Chauvet-barlang, Franciaország,
<https://pxpuzzles.com/featured/two-chauvet-cave-lions-vertical-version-weston-westmoreland.html?product=puzzle&puzzleType=puzzle-18-24>

M-4: Portraits of lions from Chauvet-cave, France,
<https://pxpuzzles.com/featured/two-chauvet-cave-lions-vertical-version-weston-westmoreland.html?product=puzzle&puzzleType=puzzle-18-24>

M-5: Mozaik macskával és madárral. Régészeti Múzeum gyűjteménye, Nápoly,
<https://www.worldhistory.org/image/10663/cat-with-a-quail-mosaic-house-of-the-faun/>

M-5: Mosaic with cat and bird from Pompeii. Archaeological Museum, Naples,
<https://www.worldhistory.org/image/10663/cat-with-a-quail-mosaic-house-of-the-faun/>

M-6: Az állatok úrnője, egy nagymacskával megtámasztott trónuson, egy másikat (kölyök-állatot) dédelgetve. Hacilar, Hansen Taf. 63, Mellaart 1961.

<https://www.jstor.org/stable/3642456>

M-6: The Goddess of Animals sitting on a throne supported by a large Felid caressing a young one, Hacilar, Hansen Taf. 63, Mellaart 1961.
<https://www.jstor.org/stable/3642456>

M-7: Az állatok úrnője, nagymacskával megtámasztott trónuson, Çatal Hüyük, Hansen Taf. 57, Mellaart 1963.

<https://www.jstor.org/stable/3642490>

M-7: The Goddess of Animals sitting on a throne supported by a two large Felids, Çatal Hüyük, Hansen Taf. 57, Mellaart 1963.
<https://www.jstor.org/stable/3642490>

M-8: Freya macskavonta fogata

<https://history18.com/freyas-cats-bygul-and-trjegul/> és

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Freyja_riding_with_her_cats_%281874%29.jpg

M-8: The chariot of the Goddess Freya drawn by cats
<https://history18.com/freyas-cats-bygul-and-trjegul/> and
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Freyja_riding_with_her_cats_%281874%29.jpg

M-9: Jaguár-isten. Füstölő edény a Napisten és a Jaguár-isten ábrázolásával. Közép-Amerika, korai klasszikus Maja periódus 200-550 AD.

https://scholarblogs.emory.edu/blackjaguar/files/2012/07/1992_015_176_Cpa_SCR.jpg

M-9: Jaguar-God. Incense Burner with Sun God/Jaguar God of the Underworld Mesoamerica, Highland Guatemala. Maya Early Classic Period, 200-550 AD. Ceramic. 1992.15.176. Gift of Cora W. and Laurence C. Witten II. Photo by Michael McKelvey.

https://scholarblogs.emory.edu/blackjaguar/files/2012/07/1992_015_176_Cpa_SCR.jpg